

Андрій Магурчак

Оцінка Андрієм Жуком українських визвольних змагань 1917–1921 рр.

Висвітлюються погляди українського громадсько-політичного діяча Андрія Жука на суспільно-політичні процеси в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Проаналізовані розбіжності між керівництвом ЗУНР і Директорії УНР. Аналізуються причини втрати української державності.

Освещаются взгляды украинского общественно-политического деятеля Андрея Жука на общественно-политические процессы в период национально-освободительных соревнований 1917–1921 гг. Проанализированы расхождения между руководством ЗУНР и Директорией УНР. Анализируются причины потери украинской государственности.

Looks light up Ukrainian public-political figure Andrey Zhuka on social and political processes in the period of national liberation competitions 1917–1921 The analysed divergences are between kepivnictvom of ZUNR and Directories of UNR. Reasons of loss of the Ukrainian state are analysed.

Одним із переломних періодів ХХ століття у розвитку українського національного руху стала національно-визвольна боротьба 1917–1921 рр. Державотворчі процеси перехрещувались із трагічними сторінками. Своє ставлення до подій цього періоду історії України зробив Андрій Жук (1880–1968). У буремні дні світової війни був одним із засновників Союзу визволення України, входив в склад Загальної Української Ради, Головної Української Ради, бойової управи УСС, радник МЗС УНР, автор

багатьох промов, статей. Сама постать А. Жука повертається із небуття. У період незалежності України з'являються перші узагальнюючі статті про нього, а також про окремі періоди його життя. Однак відсутнє комплексне дослідження діяльності непересічного і водночас харизматичного українця. Не дивно, що дана проблематика невисвітлена в історіографії. Тому наше завдання охарактеризувати погляди А. Жука на українську історію 1917–1921 рр.

Перебуваючи на еміграції, А. Жук по гарячих слідах дав оцінку подіям, процесам національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. у великій статті «В десяту річниця відновлення державности великої України», яка займала кілька номерів «Українського прапора». Військові дії Першої світової війни і російська революція 1917 р. перетворила «українське питання» із внутрішніх проблем Австро-Угорської і Російської імперії у питання міжнародної ваги наголошував А. Жук. Саме «українська проблема» робила неминучою війну між двома імперіями. При цьому А. Жук визнав, становище українства у складі Австро-Угорщини було кращим ніж в Росії, остання вбачала в цьому загрозу в поширенні «українського сепаратизму» на територію Наддніпрянської України. З початком революції 1917 р. проявляться внутрішня трагедія українства, яка на думку А. Жука, мала три основні вади — малу кількість представників української еліти, яка могла вирішувати національні питання і втрата ними зв'язку із українськими культурними і політичними традиціями. Національна несвідомість широких мас, зрусифікованість української інтелігенції, яка була в орбіті російської. Конфлікт інтересів серед українства між національним і соціальним розвитку національного руху, що призвело до роздвоєння «революційної енергії народу між соціальними гаслами революції та політичними гаслами українського національного визволення»¹. Відсутність зовнішньої опори для утвердження національної держави. Українство яке

політичне явище вступило в революцію без певних політичних планів.

На переконання А. Жука російська революція — був стихійний вибух. Водночас свідоме українство було таке слабе чисельно й неактивне політичне, що його не було видно у суспільно-політичному житті України на початку революції. Тому революція в Україні довгий час була складовою частиною загальноросійського революційного процесу. Захищав М. Грушевського і критикував його опонентів, які критично ставились до курсу голови Української Центральної Ради (далі УЦР), які «забувають про об'єктивні чинники, не узгляднують в оцінці подій примусу незалежних обставин»². Не дивлячись на боротьбу із російськими партіями, українські не змогли перемогти «за душу українського народу». Більшовицький переворот призвів до III Універсалу. З дня його проголошення А. Жук вважав, що російська революція на Україні перетворилася на українську.

Чільне місце займала українська інтелігенція, яка з «стихійного вияву захованого в глибокій підсвідомості народної маси національного почуття»³ очолила український рух. Підтвердженням цієї тези А. Жук наводив цитати українських діячів (С. Петлюра, М. Грушевський) які на початку Першої світової війни підтримували Росію, а потім очолили українські національно-визвольні змагання. Водночас, А. Жук критикує інтелігенцію за свій «соціальний максималізм», яка власними руками зруйнувала українську державність⁴.

Автономістичні погляди українських діячів, які проявились у вигляді трьох універсалів були обумовлені «згодою з російською демократією». А. Жук I Універсал оцінював як крок вперед. Другий як кілька кроків назад «не знаходячи в собі волі до протидіяння некорисним для української визвольної справам обставинам й до свідомого використання взагалі сприятливої тодішньої ситуації для реалізування українських визвольних змагань»⁵. А. Жук схилився до думки, що замість

III Універсалу треба було проголошувати — самостійність України. Тому що, керівники Центральної Ради долю України пов'язували із «поступовою Росією». Вес 1917р. А. Жуком асоціювався як боротьбою з самостійницькою течією в українському політикумі, але обставини «накинули їм цю самостійність». А. Жук робить висновок, що українство в своїх національних стремліннях далеко відставало від об'єктивних можливостей для реалізації національних домагань.

А. Жук справедливо критикував діяльність УЦР за те, що вона гальмувала розвиток самостійницького руху, який на думку А. Жука, зароджувався в селянському середовищі і міг стати оплотом української революції. Також він скептично оцінював діяльність в УЦР політичних партій. Діяльність неукраїнських партій вважав відверто антиукраїнською. Гаслами якими оперували українські соціалісти на переконання А. Жука нічим фактично не відрізнялись від більшовиків. Вихід на політичну арену більшовиків і їхню політику А. Жук аналізував з того погляду, що вони не розуміли, не бачили, недооцінювали особливостей революційних процесів, які відбувалися у провінціях Російської імперії в яких на перше місце виходив національний аспект. Складний клубок протиріч більшовики намагались розв'язати за допомогою зброї, а це у свою чергу призвело до «заломлення революції» і втручання зовнішніх сил. А. Жук визнавав, що більшовики зробили соціальний переворот, базою якого мала стати територія колишньої Російської імперії. Їх стратегічна мета полягала у створенні «світового соціального перевороту». Особливе місце у цьому ракурсі відводилось Німеччині, як промисловій країні де були передумови для революції.

Вихідною точкою національно-визвольних змагань 1917 — 1921 рр. А. Жук вважав підписання Брестського мирного договору, який приніс УНР не декларативну а фактичну незалежність і міжнародне визнання. Підписання цього договору

дало можливість припинити анархію в Україні і тим самим випередити інтервенцію австро-німецьких військ. Те що Україна отримала незалежність був дарунок долі. Але найголовніше був створений прецедент міжнародного характеру який «не без значення для національно-політичної свідомості українського народу і для його дальшої боротьби за інтегральність державність своєї національної території»⁶. Після підписання договору прихід німецьких військ був легалізований і вони змушені були рахуватись із Україною як визнаною незалежною державою. Водночас інспірації українських соціалістичних партій, які провокували німецьке командування призвело до ліквідації УЦР. Це був закономірний крок на переконання А. Жука.

Гетьманський режим А. Жук оцінював неоднозначно. Значна частина міністерського апарату складалася із не українців і відповідно внутрішню політику проводили антиукраїнську. Не знайшлося національно патріотичних людей серед демократичного табору аби вплинути на цей процес. Дорікав він соціалістичним і націонал-демократичним партіям, за байдужість до державної політики. Водночас він розумів їхню тактику, яка зводилась до ігнорування Гетьманату. У випадку співробітництва з тодішнім режимом вони б заперечили свою «соціалістичність» і «демократичність». Гетьман не мав реальної підтримки у масах, а необдуманна земельна реформа формально спровокувала повстання. Натомість на переконання А. Жука П. Скоропадський був заручником обставин. Бойкот свідомої української інтелігенції гетьманського режиму дав змогу російським реакційним колам опанувати державний апарат і самого гетьмана⁷.

Після падіння Гетьманату, перед українцями стояла дилема у зовнішньополітичному векторі союз з Антантою або більшовиками. Орієнтир був зроблений на Антанту. В цьому він дорікав С. Петлюрі. А. Жук переконував, що природнім був би союз із більшовиками, тому що УНР мала риси радянської

влади. Симпатії А. Жука щодо більшовиків обумовлювались тим, що вони зможуть визволити Галичину від поляків і тим самим об'єднати два береги Дніпра. Висловлював думку, що створення формально більшовиками національних радянських республік було помилкою. Це відштовхнуло частину галицької еліти від співробітництва із більшовиками, які не виключали союзу з ними.

На думку А. Жука, Галичина була більш політично свідомою і здатною до державотворчого процесу, тому вона повинна була стати центральним ядром для створення об'єднаної української держави⁸. Відповідно своїм першим кроком УНР мала допомогти галичанам у боротьбі з поляками. Цим самим поставивши перед фактом Антанту, що ЗУНР є незалежною державою, а потім спільними силами звільнити решту території України від більшовиків.

Водночас боротьба сам на сам із поляками була важкою. Погіршило становище галичан допомога польській армії корпус Галера при допомозі французів. А. Жук звинувачував Антанту у подвійних стандартах щодо колишніх країн, які входили до складу Австро-Угорщини. Одним даючи незалежність, щодо інших проводячи «миротворчу» політику⁹. Відступаючи до Кам'янця-Подільського галицька армія з'єдналась із УНР, яка змушена під натиском більшовиків і Денікіна опинитись в цьому місті. Спільних ефективних дій не було. Існували різні бачення щодо подальшої тактики боротьби. Причину такого становища він вбачав у нездатності керівництва УНР до вирішення стратегічних завдань, а до цього ще й додавалися розбіжності ментальні, внутрішньо-партійні і т.д.

Окремо А. Жук зупинився на підписанні С. Петлюрою Варшавського договору 1920 р. Про це яскраво ілюструє лист А. Жука до С. Петлюри. Зокрема А. Жук вважав, що цим договором С. Петлюра скомпроментував себе. При цьому він відкидав «зраду» галицької армії. Навпаки запевнював, що

завдяки Січовим стрільцям, які були основною бойовою одиницею армії ЗУНР найбільше зробила для Директорії, ніж сама її армія. Дорікав урядові УНР і особисто С. Петлюрі, що ті не змогли налагодити відносин із галичанами і залучити їх для будівництва української держави. Причиною цього була на думку А. Жука, некомпетентність «дітваків політичних та дуже зелених українців з Наддніпрянщини»¹⁰. Головною помилкою С. Петлюри після повалення Гетьманату А. Жук вбачав у тому щоб замість ботьби із більшовиками треба було «підпорядкуватися в усім галичанам, як більш культурним, зрілим і солідним в праці людям, відкинути поляків за Сян і тоді замирити з ними»¹¹. Змарнувавши у безплідній боротьбі власні сили і ослаблюючи в тому числі галицьку армію опинились у безвиході. А. Жук невиключав, щоб тимчасово помириться з більшовиками пішовши їм на поступки. Отримавши на деякий час для внутрішнього об'єднання потім спільними силами відтіснити їх з України, оскільки більшовизм він розглядав як тимчасове явище. Перебуваючи в емоційному стані А. Жук негативно охарактеризував управлінські здібності С. Петлюри: «Не виявили Ви ані державного розуму, ані твердої волі, не знаєте людей і не вмієте підбирати собі співробітників, що є головне в державній діяльності. Трохи маєте української упертості та щире, любляче серце. Се Вам придбало симпатії, і шкода, що сих симпатій Ви не зуміли при собі лишити»¹². Закликав визнати свою помилку і розірвати угоду з поляками, а також позбутись влади і передати повноваження В. Винниченку, якого А. Жук охарактеризував як людину з досвідом, яка зможе налагодити зв'язки з більшовиками.

Револуційним подіям 1917 р. в Росії А. Жук давав також свою оцінку. За переконанням А. Жука Петербурзька Рада робітничих і селянських депутатів проводила соціалістичну політику і це призводило до загострення із Тимчасовим Урядом який фактично виступав за конституційну монархію. А. Жук визнавав, що більшовицька пропаганда мала великий

влив серед військових на фронтах. Це призводило до дезорганізації і розкладу військових формувань. Питання припинення війни виступало на перший план. Формально Тимчасовий уряд і Рада робітничих і солдатських депутатів виступали проти ведення війни, але фактично підтримували ідею продовження військових дій. Це призвело до втрати популярності Ради робітничих і солдатських депутатів серед широких мас робітництва і головне серед солдатської маси за підтримку Тимчасового Уряду в його рішенні за всяку ціну продовжувати війну. З другої сторони Рада не змогла підтримати репресивних заходів уряду супроти «крайніх соціалістичних елементів, отже не давала реальної підтримки правительству у внутрішній політиці»¹³.

Маючи великий кредит довіри на початку революції соціал-демократи і соціал-революціонери втратили його. Цим скористались більшовики. Саме солдатські маси привели до влади Тимчасовий Уряд і саме вони розчарувались в ньому допомогли більшовикам. Оскільки останні найбільше прагнули зупинити військові дії на фронтах і залучити солдат до виконання своїх політичних програм¹⁴.

Причини суперечок між УЦР і більшовиками А. Жук пояснював розбіжностями характеру революції в Україні і Росії. Стрижнем виступало питання форми влади в цілій Росії і окремо в Україні. А. Жук вказував на відмінність рушійних сил революції Росії і України. Зокрема у Росії революційний рух носив соціальний і класовий характер, а в Україні національний і міжкласовий. Відкидав закиди більшовиків, що українська революція була буржуазною. Як приклад наводив склад УЦР. До того ж власниками великого капіталу були переважно не українці, тим паче що вони негативно ставляться до гасел загальноросійської революції і національних стремлень українців. Опорою української революції виступало селянство, робітники, солдати. Не дивлячись щодо розбіжностей соціальних реформ українські партії солідарно

ставились до національних домагань. «Отся солідарність Українців незрозуміла й противна поняттям більшовиків, — зазначав А. Жук, — апологетів “соціальної революції” й “диктатури пролетаріату»¹⁵. Дорікав більшовикам, що вони недотримувались принципу націй на самовизначення, який вони самі декларували і тому не можуть претендувати на роль загальноросійської влади. Тактика більшовиків зводилась до дезорганізації життя на Україні. Наслідком такої політики стало на переконання А. Жука прискорення процесу відокремлення України від Росії.

Основними напрямками зовнішньої політики Української держави А. Жук вважав Німеччину, Росію, Балтійський регіон, Дон, Кавказ, Крим. З Німеччиною потрібно налагодити як найактивніші відносини у політичній і економічних сферах, через спільних ворогів у Європі і інтересів в Азії¹⁶. Щодо країн Балтики дотримуватись нейтралітету, оскільки це сфера впливу багатьох країн. До того ж цей регіон з економічного боку не відіграє значної ваги. У стосунках з Кримом А. Жук виступав за культурну автономію для цього краю, при цьому відкидав будь які варіанти із незалежністю півострова. Налагодження стосунків із Кавказом і Доном дасть можливість для економічного розвитку і тим самим частково нейтралізує вплив Росії на цей регіон. Відповідно з Росією непотрібно створювати ніяких союзів, як приклад наводив Б. Хмельницького. Це забезпечить волю рухів у внутрішній політиці. Домагатися проведення кордону по етнографічному принципу¹⁷.

Для А. Жука є незаперечним фактом, що втрата української держави полягала в тому, що політики УЦР не знайшли спільної мови з командуванням німецької армії в Україні, а конфлікт призвів до гетьманського перевороту. Водночас антигетьманське повстання мало велике морально-політичне значення, і стало початком кінця самостійності української держави. Найбільшою недоречністю й нелогічністю на переконання А. Жука було покладання надій на Антанту.

Підсумовуючи А. Жук наголошував, що успіхи української політики залежать від національної свідомості й політичної активності народу, вміння політиків у кожній ситуації при всяких обставинах досягнути максимум для свого народу і протидіяти некорисним впливам на хід і зміст національного життя. Всього цього бракувало українським політикам в після революційний 1917 р.

Також А. Жук приділив увагу визвольним змаганням українців в Австро-Угорській імперії. Зокрема зробив акцент на проголошенні в жовтні 1918 р. ЗУНР. Питання створення спільної української держави відразу після розпаду Австро-Угорщини галичани відкинули через те, що з різних таборів галицької спільноти в основі своїй було негативне відношення до гетьманської держави і долучався фактор «провінціалізму». Українська держава невикликала ніякого захоплення не тільки серед радикалів, але і серед поміркованих галичан. Водночас байдужість і пасивність гетьмана щодо «галицького питання», невикликали ніяких ілюзій серед галицького політичного бомонду. А. Жук був переконаний, що проголошення ЗУНР було історичною необхідністю, що «впливала з усієї суми внутрішніх українських і зовнішніх об'єктивних обставин»¹⁸. Як показували подальші події об'єднання за Директорії «вийшло ще більше роз'єднання» резюмував А. Жук¹⁹.

Охарактеризувавши процес боротьби українців в різних частинах Закарпаття А. Жук визнав, що угорський уряд робив перші кроки для надання автономії «руській країні» під тиском українського руху. На переконання А. Жука більшовицький переворот в Угорщині ніяких істотних змін в політичне життя українців в краю не вніс. На відміну від угорців політика Т. Масарика «великого гуманіста» викликала в А. Жука розчарування. А. Жук розвіював надії щодо вирішення українського питання дипломатією: «...взагалі ми занадто багато покладались на дипломатію, забуваючи що дипломатія тільки тоді може успішно працювати, коли силу фактів за

собою має законних і скріплених зброєю... А під цим оглядом були ми дуже бідні»².

Отже, оцінюючи державотворчі процеси цього періоду А. Жук подавав їх виходячи із суб'єктивних і об'єктивних чинників. Критичне ставлення до Директорії пояснювалось у несприйнятті їх очільників і насамперед ту зовнішню політику яку вони проводили. Більш ліберальніша в оцінках була УЦР до більшовицького перевороту. Цінував зусилля П. Скоропадського до створення реальної держави, але яка була позбавлена української національної основи. Найбільшою трагедією державотворення в силу різних причин було відсутність реального об'єднавчого процесу між ЗУНР і УНР і невміння використовувати сприятливі зовнішньополітичні моменти для створення української держави.

¹ *Беволит А.* В десяту річницю відновлення державности великої України // Український прапор. — 1927. — 1 грудня.

² *Жук А.* Чому ми втратили державу? // Новий час. — 1937. — 5 квітня.

³ *Беволит А.* В десяту річницю відновлення державности великої України // Український прапор. — 1927. — 1 грудня.

⁴ Центральний державний історичний архів України у м. Львові. — Ф. 359. — Оп. 1. — Спр. 371. — Арк. 16.

⁵ *Беволит А.* В десяту річницю відновлення державности великої України // Український прапор. — 1927. — 1 грудня.

⁶ Там само. — 1928. — 15 січня.

⁷ *Жук А.* Чому ми втратили державу? // Новий час. — 1937. — 5 січня.

⁸ *Беволит А.* В десяту річницю відновлення державности великої України // Український прапор. — 1928. — 15 березня.

⁹ Там само. — 1928. — 15 травня.

¹⁰ National Archives of Canada. — Andry Zhuk MG 30, C167. — Volum 4. — File 6.

¹¹ Там само.

¹² Там само.

¹³ А. Б. Лютнева революція 1917 р. в Росії // Український прапор. — 1927. — 1 квітня.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Жук А. До справи конфлікту між Україною і більшовицьким правительством // Вісник політики, літератури й життя. — 1918. — № 186. — С. 32.

¹⁶ Жук А. До кого повинна пристати Україна // Вісник політики, літератури й життя. — 1918. — № 22. — С. 330.

¹⁷ Там само. — С. 329.

¹⁸ Чому була проголошена в жовтні 1918 р. окрема західно-українська держава? // Український прапор. — 1929. — 1 січня.

¹⁹ Там само.

²⁰ Беволит А. Визвольні змагання закарпатських українців в 1918–1919 роках // Український прапор. — 1928. — 1 листопада.